

Posudek habilitační práce s názvem „The *a priori* in the Thought of Descartes“ autora Jana Palkosky, PhD.

Stanoveným cílem této habilitační práce je interpretace a výklad dvojice konceptů *a priori* a *a posteriori* v díle René Descarta. To je záměr, se kterým autor zkoumá Descartovu celkovou koncepci kognice a jeho chápání metod a cílů *scientia*, neboli systematického poznávání, ve kterém oba tyto pojmy spočívají. Descartovo chápání pojmů *a priori* a *a posteriori* představuje důležitou a opomíjenou problematiku a autor proto nabízí vyplnění významné mezery v našem chápání Descarta. Tato práce však jde ještě mnohem dále – tím, že předkládá interpretaci Descartova přístupu ke kognici a *scientia* obecně, nám umožňuje vnímat jeho filozofický korpus jako systematický celek.

Práce je rozdělena do pěti kapitol, které okomentují každou zvlášť a na závěr provedu celkové zhodnocení.

Kapitola 1: Kognice a *Scientia*

První kapitola představuje zásadní příspěvek k základním otázkám Descartova chápání psychických vlastností ve spojitosti s kognicí. Najdeme zde významné a dobře podložené teze týkající se Descartovy koncepce myšlenek; jeho chápání myšlení (*cogitatio*); jeho koncepce jistoty a systematického vědění (*scientia*); jeho teorie vrozených idejí; význam „jasného a rozlišeného“ vnímání; a údajné kruhovitosti v jeho důkazu Boží záruky Božího poznání. U každého případu autor nabízí rozsáhlé zdůvodnění názoru, který předkládá a ukazuje jak a proč se liší od jiných interpretací v sekundární literatuře.

Některé základní body autorovy interpretace jsou zjevné již v této obsažné úvodní kapitole. Jedním z nich je jeho intelektualistická interpretace imaginace a smyslu u Descarta, která tyto dvě operace klade do souladu s intelektuální intenzí „myšlení“ (*cogitatio*) (str. 28-9). Dalším je jeho rozlišování „implicitního a explicitního porozumění“, které mu umožňuje přistupovat k vrozeným idejím jako k přítomným v myšlení od samotného počátku (proto správně „vrozené“), nikoliv však zpočátku explicitně chápaným (čímž se vyhýbá za vlasly přitaženému tvrzení, že novorozenec musí vlastně rozjímat nad idejemi metafyziky nebo matematiky) (str. 35-47). Na toto rozlišení mezi implicitním a explicitním chápáním autor ve své práci později navazuje například tam, kde se zabývá úsudky o jednoduchých přirozenostech (str. 105-6).

Intepretace Descartova innatismu je signifikantní, přičemž důraz je kladen na kauzální původ daných idejí. Jak píše: „...zdroj vrozených idejí může ... být výstižně popsán jako reflexe mysli nad vlastními operacemi a procesy myšlení, nebo jinak jako inference z takových reflexí“ (str. 31). Signifikantní je také autorova obrana psychologické interpretace jistoty u Descarta, t.j. jako něčeho, co se nedokážeme přimět zpochybňovat a co tudíž přináší epistemologický klid (str. 67). Autor také uvádí důvody, proč hrozbu „karteziánského kruhu“, která je často považována za něco, co brání Descartovi vystoupit z radikálního pochybování, lze rozptýlit, uvědomíme-li si, že důkaz Boží existence může být obsažen v prosté intuici, a že intuice (na rozdíl od dedukce a jiných inferencí) nevyžaduje Boží záruku (str. 68-74).

Kapitola 2: Chápání a *scientia*

Tato kapitola zkoumá povahu chápání u Descarta a to jak je důležité pro pochopení jednoduchých přirozeností a věčných pravd. Zajímavá je zejména autorovo zjištění, že termín „chápání“ lze vykládat dvěma různými způsoby: v širším smyslu jako pasivní schopnost mysli vnímat, v kterémžto případě tato schopnost zahrnuje percepce smyslu a imaginaci, a v užším smyslu jako specifický modus této pasivní schopnosti, kdy intelekt pracuje odděleně od těla (čistá intelektce). Autor zastává názor, že je to chápání v tom prvním, širším smyslu, které odpovídá za *scientia* a – v souladu s tímto obecným tvrzením – předkládá také užší tvrzení, že imaginace a smysl mohou poskytovat i jasné a rozlišené

vjemy (str. 75-80) právě tak, jako čistý intelekt a že opravdu mohou existovat intuice smyslu a imaginace, což v důsledku znamená, že tyto schopnosti mohou *přímo* přispívat k *scientia* (str. 85).

Autor zastává realistní, objektivistické chápání jednoduchých přirozeností jako realit nezávislých na rozumu a zastává názor, že nutné vztahy mezi jednoduchými přirozenostmi je třeba považovat za sice nezbytné, ale svou povahou neanalytické. Tím se dostáváme k otázce, v čem spočívá nezbytnost těchto vztahů, o kterých se ví intuicí, jelikož zatím „zůstává tajemná“ (str. 109). Aby vyřešil tento problém, autor čerpá z Descartovy slavné teologické doktríny, že Bůh svobodně tvoří věčné pravdy. Toto, jak tvrdí, implikuje, že dané propoziční pravdy mohou být nezbytné a přitom nespočívat v prostých přirozenostech samotných, nýbrž v „kontingentním příkazu“ z Boží vůle. Toto je vysoce podnětný názor, který by prezentoval spojení mezi jednoduchými přirozenostmi jako nutná z našeho úhlu pohledu, ale nikoliv z pohledu Boha.

Na to lze namítnout, že tvrzením, že Bůh tvoří věčné pravdy, Descartes nemínil prohlašovat, že tyto pravdy jsou „kontingentní“ z Božího pohledu (str. 111). Měli bychom si pamatovat, že dle Descartova názoru nelze u Boha rozlišit vůli a chápání, a proto akt Jeho vůle je zároveň a ve stejné době racionální vnímáním Jeho intelektu. Navíc povaha Boží „svobody“ vyvolává otázky ohledně výkladu. Autor již užitečně poznamenal (v jiném kontextu), že svobodu lze chápat „ne toliko z hlediska kontroly nad tím, zda vykonáme nějakou akci či nikoliv, ale spíše zda naše akce jsou autonomní“ (str. 53-4). Podobné zjištění by se mohlo vztahovat na svobodné vytváření věčných pravd Bohem. Bylo by jistě chybné představit si, že Bůh volí momentální věčné pravdy ze seznamu možností, přičemž svobodně řídí svůj výkon této volby. Věčné pravdy pramení spíše z jeho neměnné podstaty a jsou tudíž, pro Boha, „autonomní“, a v tomto zvláštním smyslu „svobodné“. Je proto otázkou, zda jsou „kontingentní“ a zda by mohly být jiné. Zdálo by se, že jsou právě tak pevné a neměnitelné jako je neměnná povaha Boha – a Bůh jistě vidí nezbytnost svého vlastního stanovení skutečných věčných pravd v tomto smyslu.

Zbývající část kapitoly se zabývá dedukcí a vztahem mezi dedukcí a intuicí, a poukazuje na radikální odklon Descartova přístupu od sylogistického výkladu diskurzivní argumentace u Aristotela a jeho stoupenců.

Kapitola 3: *A priori* u Descarta: Matematická linie

Třetí kapitola vymezuje spojení mezi matematickým dílem Descarta a jeho užíváním koncepční dvojice *a priori* - *a posteriori*. Argumentuje se tím, že Descartovou snahou je zavést metodologické paradigma, úspěšně aplikované v aritmetice a geometrii, do jiných oborů a přistupovat k němu jako k vyhledávané metodě *scientia*. Autor pečlivě rozlišuje mezi Descartovým projektem „rozšíření“ metody používané v matematice na další disciplíny a hrubou, populární interpretací, dle které se má za to, že Descartes redukuje jiné obory na matematiku, a tím podporuje jakousi „matematisaci“ těchto druhých oborů (169-171). Hlavní bod je spíše to, že zejména matematika snadno podléhá univerzální metodě (primárně kvůli jednoduchosti svých objektů), metodě, která není jedinečně nebo specificky matematická a kterou lze zavést i do jiných disciplín, a tím učinit i je *scientiae*.

Autor nám podává podrobný a směrodatný výklad Descartových inovací v geometrii a algebře s upozorněním na způsob, jakým nachází inspiraci v dílech alexandrijských matematiků Diofanta a Pappa, a předkládá důkladný výklad, jak Descartův vlastní přínos geometrii staví na pokroku v algebře v raném novověku, představovaného zejména dílem novátorského renezančního matematika Françoise Vièta. Autor zdůrazňuje revoluční posun v metodice, který Descartes vnáší do svého chápání matematické metody. Pouze nezdokonaluje klasickou matematickou analýzu, ale nabízí nový výklad (v rámci algebry) toho, co by matematická analýza skutečně měla být. Jedná se o dalekosáhlý posun paradigmatu, jelikož „kritéria srozumitelnosti matematických objektů jsou tak osvobozena od klasických pout prostorových intuicí fyzických předmětů nebo kolektivních intuicí počítaných věcí a jsou místo toho delegována na vztahovou doménu algebraických operací“ (str.

209). To zajímavě implikuje, že Kantův pozdější pokus založit matematické vědy na prostorové a časové intuici byl, kromě jiného, konzervativním krokem zpět k před-karteziánskému paradigmatu.

Poukazuje se tu na to, že Descartův přístup k matematice byl praktický a že matematika byla pro něho v podstatě otázkou „řešení příkladů“. Nezajímaly ho otázky teoretické analýzy a zcela v souladu se svým praktickým sklonem si cenil algebry, protože v ní viděl „patřičný nástroj“ pro řešení různých problémů, s kterými matematika přichází (str. 222). Byl proto skeptický ohledně důležitosti role klasické syntézy, i když tato si nadále uchovává podpůrnou roli, jelikož chápající mysl bude mít potřebu pohybovat se tam a zpět mezi algebraickými vztahy a jejich numerickou interpretací (str. 224).

Mimořádně zajímavá je v této souvislosti diskuze o roli představivosti v matematice (str. 227-237). Zatímco kvantitativní vztahy algebry jsou čistému intelektu známy, pro použití pomocných prostředků, které udržují správnou interpretaci těchto kvantitativních vztahů, je zapotřebí imaginace. Ale imaginace má také větší než jen pomocnou roli, jelikož umožňuje abstraktivní „vynechání“ vlastností při uvažování o matematických objektech. Imaginace je tak shledána zásadní pro matematiku, a do našeho usilí řešit matematické příklady je třeba zapojit nejen čistý intelekt, ale celou schopnost chápání jako pasivního vnímání. Toto je přesvědčivé a důležité zjištění, jelikož komentátoři mají v této souvislosti někdy přezíravý přístup k imaginativním schopnostem a může se zdát, že i sám Descartes v některých polemických kontextech bagatelizuje epistemickou hodnotu imaginace.

Kapitola 4: Směrem k univerzální metodě objevování

Čtvrtá kapitola se na začátku pouští do obtížné otázky významu Descartovy *Mathesis universalis*. V rozsáhlém pojednání o kontroverzích mezi vykladači tohoto fenoménu autor předkládá přesvědčivý argument pro užší výklad, podle kterého *Mathesis universalis* představuje program přístupu k obecné algebře jakožto základní disciplíně v oboru matematiky (kde matematika se skládá nejen z aritmetiky a geometrie, ale také hudby a astronomie a, zdálo by se, i optiky a mechaniky). *Mathesis universalis* nemá tedy být zaměňována se systematickou matematickou interpretací fyzického světa, ani se k ní nemá přistupovat (trochu grandiózněji) jako k univerzální metodě objevování.

Tuto univerzální metodu objevování, tak blízkou Descartově srdci, musíme hledat jinde. Autor se pouští do úkolu určit a rekonstruovat univerzální metodu tak, že věnuje pečlivou pozornost *Diskurzu* a jeho doprovodnými vědeckými esejům a především *Regulae*. Tato metoda souvisí s jeho anti-aristotelovským přesvědčením, že *scientiae* se vyznačují „specifickou jednotou“ a je zde ukázáno, jak intuice a dedukce se dají aplikovat na metodu všech různých větví této jednoty. *A priori* se tudíž vykládá jako termín, který charakterizuje kognice nabyté procesem analýzy v této univerzální metodě objevování.

Kapitola 5: A priori u Descarta: Integrovaní aristotelovské linie

V relativně krátké páté kapitole se zakládá určité spojení s aristotelovským chápáním dvojice konceptů *a priori* – *a posteriori*. První uváděný argument je, že Descarta vede k používání termínu *a priori* při odkazování na kognice nabyté analýzou to, že termín používá se stejnou intenzí (i když zcela odlišnou extenzí) jako aristotelovská tradice. *A priori* v této tradici odkazuje na kauzální řazení důkazů tak, že fungují od příčin k důsledkům (spíše než od důsledků k příčinám), tedy od toho, co bylo dříve. To je, zdá se, jádrem univerzální metody, navzdory jejímu radikálnímu odklonu od sylogistické formy svou závislostí na zakládajících kognitivních aktech intuice a dedukce.

To ovšem nemůže být celé, jak autor říká. Je tu konec konců rozpor mezi charakterizací analýzy jako *a priori* a nepohodlnou skutečností, že se často zdá jako by to fungovalo směrem od důsledků k principům (a tudíž, jako u *a posteriori* důkazů, od důsledků k příčinám), což je třeba

vysvětlit. Jde o to (pokud tomu správně rozumím), že Descartes přepracoval aristotelovskou heuristickou analýzu tak radikálně, že již neodpovídá aristotelovskému předpokladu definitivního kauzálního řazení. K jeho zavádějící charakterizaci analýzy jako *a priori* se přistupuje jako k „jemnému náznaku, směřujícímu k jeho aristotelovské tradici ohledně metody vědeckého bádání“ (str.341). Descartův úzus je třeba považovat za rétorický a provokativní spíše než doslovný – toto je závěr poněkud matoucí, který by mohl být blíže objasněn během obhajoby. V závěrečné části práce se dále tvrdí, že Descartovo používání *a posteriori* v dobře známé pasáži o analytických a syntetických metodách v Druhých odpovědích je ve skutečnosti aberantní úzus a jako irelevantní by se nemělo brát v úvahu (str. 354). Tento poslední závěr přirozeně zklame čtenáře, který doufal, že se mu zde především dostane objasnění významu *a posteriori* - čímž ovšem nechceme říci, že závěr je nesprávný.

Hodnocení

Tato habilitační práce se velmi důkladně a pečlivě zabývá univerzální metodou René Descarta a jeho chápáním *Scientia*, jakož i jeho chápáním kognitivních schopností mysli. Čtenáři nabízí širokou škálu podnětných interpretativních návrhů, které se vždy opírají o důkladnou pozornost věnovanou vlastním dílům Descarta i sekundární literatuře, která s nimi souvisí. Autor disponuje hlubokou znalostí těchto dvou druhů zdrojů a vykazuje i pozoruhodnou erudici v oblasti předcházející aristotelovské tradice. Autor navíc prokazuje, že rozumí i Descartově matematickému dílu, což je vzácný jev u filozofů, a co je ještě důležitější, ukazuje jak znalost matematického kontextu je nezbytná pro naše chápání ústřední filozofické otázky metody. I když práce nevyhnutelně představuje náročnou četbu, nabízí velké bohatství pohledů jak odborníkům na Descarta, tak i filozofům, kteří se zabývají metodologií vědy a epistemologií a její historií. Úroveň detailů, argumentů a systematického chápání provázaných otázek v diskuzi je zde zcela mimořádná. Tato habilitační práce bez jakýchkoliv pochybností představuje směrodatný příspěvek k filozofii mezinárodního významu a jednoznačně doporučuji její přijetí.

Jednoznačně doporučuji habilitační práci k dalšímu řízení.

V Praze, dne 10.2.2009

Doc. James Hill, PhD